

Kaja Kaźmierska 
Uniwersytet Łódzki

Od redaktorki:

Badania biograficzne – metoda, etyka, praktyka

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.15.2.01>

Abstrakt Współczesny styl uprawiania nauki, zdominowany na przykład przez działania projektowe i oczekiwania szybkich i wymiernych rezultatów, ogranicza przestrzeń (w wymiarze czasowym i relacyjnym) do dyskusji, refleksji i wymiany doświadczeń w odniesieniu do zagadnień teoretycznych, etycznych i doświadczeń badawczych. Zawarte w tym tomie teksty są z jednej strony efektem zbudowania takiej przestrzeni i spotkań służących debacie nad współczesnym stanem badań biograficznych, z drugiej strony przedstawione w nich stanowiska autorów zachęcają do podjęcia takiej dyskusji.

Słowa kluczowe badania biograficzne, wymiana perspektyw, środowisko naukowe

Kaja Kaźmierska, doktor habilitowana, profesor Uniwersytetu Łódzkiego, kierownik Katedry Socjologii Kultury Uniwersytetu Łódzkiego, dyrektor Instytutu Socjologii. Specjalizuje się w badaniach biograficznych, zagadnieniach tożsamości i pamięci biograficznej. Autorka książek: *Doświadczenia wojenne Polaków a kształtowanie tożsamości etnicznej. Analiza narracji kresowych* (IFiS PAN, Warszawa 1999), *Biografia i pamięć. Na przykładzie generacyjnego doświadczenia ocalonych z Zagłady* (Nomos, Kraków 2008) oraz *Biography and Memory: The Generational Experience of the Shoah Survivors* (Academic Studies Press, Boston 2012). Zredagowała wybór tekstów *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów* (Nomos, Kraków 2012). Współautorka (razem z Katarzyną Waniek i Agatą Zysiak) książki *Opowiedzieć uniwersytet. Łódź aka-*

demicka w biografjach wpisanych w losy Uniwersytetu Łódzkiego (Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015) oraz ostatnio wydanej (razem z Jarosławem Pałką) *Żołnierze ludowego Wojska Polskiego. Historia mówiona* (Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018)

Adres kontaktowy:

Katedra Socjologii Kultury
Instytut Socjologii
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki
ul. Rewolucji 1905 r. nr 41
90-214 Łódź
e-mail: kaja.kazmierska@uni.lodz.pl

Podczas poprzedniego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Socjologicznego w Gdańsku w 2016 roku powstała Sekcja Badań Biograficznych PTS. Jednym z jej zadań jest integracja środowiska badaczy zajmujących się problematyką biograficzną – w tym nie tylko socjologów. W ramach działań sekcji organizowane są seminaria badawcze, warsztaty oraz konferencje naukowe (również o charakterze międzynarodowym). Wspominam o tych różnorodnych formach nie po to, aby pokazać aktywność sekcji, ale by podkreślić potrzebę tworzenia różnych forów dla wymiany myśli: w tym krytycznego namysłu nad metodą, kwestiami etycznymi, stosowaniem dobrych praktyk badawczych i tym podobne. To z kolei tworzy środowisko naukowe skupione wokół określonych obszarów badawczych i orientacji teoretycznych. Składają się na nie zazwyczaj różne perspektywy pokazujące wielość podejść metodologicznych i inspiracji teoretycznych. Budowanie takiej przestrzeni wymiany myśli daje też możliwość interdyscyplinarnego spojrzenia na rzeczywistość społeczną. Przy czym przez interdyscyplinarność rozumiem nie wymieszanie dyscyplin w celu tworzenia pasujących do danej sytuacji „hybryd” teoretyczno-metodologicznych, ale wymianę perspektyw poznawczych reprezentantów różnych dyscyplin i poszukiwanie wspólnych oraz różnicujących wymiarów postrzegania i interpretacji rzeczywistości społecznej. Opisany proces wydaje się podstawowy dla budowania dyskursu naukowego w każdej dyscyplinie i w odniesieniu do różnych orientacji teoretycznych i metodologicznych. Tymczasem współczesny styl uprawiania nauki, nastawiony na parametryzację osiągnięć, działanie w rytmie kolejnych projektów (niemalże od raportu do ra-

portu), nie sprzyja budowaniu wskazanych relacji, co wpływa na jakość refleksji naukowej i poczynań metodologicznych.

Przedmiotem zainteresowania w przedstawianym czytelnikowi tomie jest przede wszystkim obszar badań biograficznych, gdzie, zapewne z uwagi na specyficzne cechy tego typu badań jakościowych, mamy do czynienia współcześnie z wieloma pytaniami, u podłoża których leży pewien niepokój związany różnymi dylematami: od kwestii metodologicznych, poprzez analityczne, po etyczne. W ostatnich dekadach możemy obserwować rosnące zainteresowanie indywidualnymi historiami życia czy szerzej podejściem biograficznym, zaś określenie *narracja* używane jest we wszelkich możliwych kontekstach. Pozornie doprowadziło to do włączenia metody biograficznej do głównego nurtu socjologii. Owa pozorność polega na tym, że często badacze odnoszą się do materiałów biograficznych, niekiedy nawet uznając, że stosują metodę biograficzną, chociaż w rzeczywistości w ogóle tego nie robią. Tak więc nierzadko tego typu materiał empiryczny traktowany jest jako „barwne” uzupełnienie czy ciekawa ilustracja dla badanych inną metodą zjawisk lub problemów społecznych. W różnego typu opracowaniach możemy spotkać się również ze strategią „ilustracyjną”, kiedy fragmenty narracji przywołane są w celu zobrazowania z góry założonej przez badacza tezy. A problem polega nie tyle na tym, iż taka praktyka jest „zakazana”, ile na traktowaniu jej jako elementu procedury analitycznej. W rzeczywistości trudno znaleźć tu różnicę między na przykład praktykami antropologów ewolucjonistów, których zasługą było co prawda zwrócenie uwagi na kultury pierwotne, jednak w historii

antropologii zapisali się oni przede wszystkim jako przedstawiciele euro/etnocentryzmu i narzucający z góry przyjęte interpretacje oraz dopasowujący wyjęte z kontekstów fakty/wzory kultury, które owe interpretacje miały potwierdzać. Przez analogię można stwierdzić, że dzisiejszej nobilitacji perspektywy biograficznej nie towarzyszy w wielu przypadkach namysł, czym w istocie ta metoda jest, jakie daje możliwości w wymiarze metodologicznym i teoretycznym. Wielu badaczy nie posługuje się bowiem ugruntowanymi w historii badań biograficznych złożonymi procedurami analitycznymi (lub metodologicznymi), stanowiącymi podstawę rzetelnych badań, co powoduje, że prezentowane wyniki mają charakter intuicyjny, psychologizujący i zdroworozsądkowy. To z kolei prowadzi do przekonania, że sama metoda – począwszy od pozornie drugorzędnej techniki zbierania danych, przez procedurę analityczną, po tworzenie teorii naukowej – nie wymaga szczególnych kompetencji czy odpowiedniego przygotowania teoretycznego i metodologicznego. Do tego należy dodać – zwłaszcza wśród młodych i niedoświadczonych badaczy, choć nie wyłącznie wśród nich – nadmierną wiarę we własne interpretacje zgromadzonych danych empirycznych (mimo sugerowanej i możliwej zespołowej pracy warsztatowej). Paradoksalnie wiedzie ich to do przekonania, że metoda ta jest „niewystarczająca” i konieczne jest jej połączenie z innymi technikami zbierania i analizy danych. Krytykom metody biograficznej dostarcza to kolejnych dowodów na jej poznawczą bezużyteczność¹.

¹ Akapit ten powstał na bazie opisu zapraszającego do udziału w konferencji *Metoda, praktyka, etyka*, która stała się inspiracją do napisania większości zamieszczonych w tym tomie tekstów.

Kolejną kwestią, coraz częściej rozważaną w różnych środowiskach badawczych, zwłaszcza tych posługujących się metodami jakościowymi, są problemy etyczne związane ze zbieraniem, analizowaniem i archiwizowaniem historii życia. Nabierają one szczególnego, w jakiejś mierze nowego znaczenia dziś, kiedy mamy możliwość w zasadzie nieograniczonego magazynowania materiałów empirycznych na nośnikach cyfrowych. Jeszcze kilka lat temu nie dyskutowano tak żywo, w jaki sposób archiwizować dane, jak je udostępniać, czy i jak dokonywać ich reanalizy. To jeden wymiar aktywizujący refleksję o charakterze etycznym. Drugi z nich wynika z instytucjonalnego formatowania praktyk naukowych, których elementem stały się dziś wszechobecne kodeksy etyczne, regulujące praktyki badawcze. Nie negując konieczności ich tworzenia, można jednak prowokacyjnie zapytać, czy poprzednie pokolenia badaczy nie wiedziały, jak postępować etycznie czy też może badacze popełniali w tym polu błędy, przed którymi obecne regulacje mają ich uchronić. A może chodzi raczej o pozorne poczucie uregulowania działań społecznych poprzez narzucenie zinstytucjonalizowanych procedur wszędzie tam, gdzie tylko się da?

Wskazane tu w ogólnym zarysie kwestie składają się na treść tomu zatytułowanego *Badania biograficzne – metoda, etyka, praktyka*. Bezpośrednią inspiracją do powstania większości zamieszczonych tu artykułów stała się zorganizowana w Spale przez sekcję Badań Biograficznych PTS w 2017 roku konferencja pod takim tytułem. Wzięli w niej udział socjologowie, pedagodzy, historycy, psychologowie. Mimo instytucjonalnej ramy spotkania konfe-

rencyjnego było to przede wszystkim *spotkanie* badaczy reprezentujących wymienione dyscypliny, praktykujących metodę biograficzną z wykorzystaniem różnych technik i procedur analitycznych. Wymiana doświadczeń, krytyczne spojrzenie na metodę, dyskusja nad kwestiami etycznymi wyznaczyły pole dla prezentowania różnych argumentów. W niektórych zamieszczonych w tym tomie tekstach odnaleźć można echa tych dyskusji z bezpośrednim wręcz odwołaniem do tamtego spotkania. Wśród prezentowanych w tomie dzieściu artykułów czytelnik znajdzie odniesienia do współczesnych praktyk badawczych związanych z nowymi możliwościami interpretacji zakorzenionymi w zmianach technologicznych, odwołania do własnych doświadczeń badawczych pobudzających refleksję o charakterze metodologicznym, etycznym i teoretycznym oraz uwagi krytyczne dotyczące możliwości stosowania określonych metod i umiejętności ich aplikacji.

Tom otwiera artykuł Magdaleny Bielińskiej i Marty Karkowskiej: *Po co nam „stare” wywiady? O ponownym wykorzystaniu danych z badań jakościowych (rewizytach, reanalizach i nie tylko)*. Autorki poruszają kwestie związane z możliwościami ponownego wykorzystania danych pochodzących z zakończonych już i zarchiwizowanych badań jakościowych. Punktem odniesienia są dla nich doświadczenia związane z tworzeniem Archiwum Danych Jakościowych oraz refleksja badaczy anglosaskich.

Z problematyką archiwizacji związany jest też drugi tekst Piotra Filipkowskiego i Danuty Życzyńskiej-Ciołek *From a Case to a Case Study – And Back, or on the Search for Everyman in Biographical Research*.

Autorzy omawiają własne doświadczenia badawcze odnoszące się do przeprowadzenia autobiograficznych wywiadów narracyjnych z uczestnikami ogólnopolskiego, panelowego badania surveyowego, którzy zostali do niego przed laty wylosowani. Głównym problemem tekstu jest namysł nad metodologicznymi i teoretycznymi konsekwencjami, jakie może mieć nietypowy dla socjologii biograficznej sposób doboru przypadków poprzez losowanie.

Łukasz Rogowski w tekście *Etyczne dylematy badań biograficznych z wykorzystaniem fotografii: perspektywa badaczy i badanych* komentuje dylematy etyczne w wykorzystujących fotografię badaniach biograficznych. W dobie rozwoju współczesnych technik zapisu rzeczywistości w formie audio i wideo jest to niezwykle ważny problem.

Autorem czwartego tekstu jest historyk, Jakub Gałęziowski, który napisał *Oral History and Biographical Method. Common Framework and Distinction Resulting From Different Perspectives in “Life Stories” Research*. Wychodząc od metodologicznych, epistemologicznych i etycznych problemów powstałych podczas realizowania konkretnego projektu badawczego, podejmuje on próbę usystematyzowania wiedzy o wzajemnych relacjach dwóch tradycji badawczych: historii mówionej i metody biograficznej.

Drugi artykuł przedstawiający perspektywę historyczną autorstwa Izabeli Tereli, *Wybrane problemy etyczne w historii mówionej. Refleksje historyka*, poświęcony jest przede wszystkim niektórym etycznym aspektom praktyk badawczych w polu historii mówionej w odniesieniu do powstałych niedawno

Rekomendacji etycznych Polskiego Towarzystwa Historii Mówionej.

W kolejnym artykule Mariusza Granosika, *Metoda biograficzna a emancypacyjna praktyka. Perspektywa społeczno-pedagogiczna*, przedstawiona została perspektywa pedagoga. Autor krytycznie rozważa problemy metodologiczne oraz etyczne pojawiające się, gdy metoda biograficzna oparta na wywiadzie narracyjnym wiązana jest z emancypacyjną praktyką społeczno-pedagogiczną.

Dwa kolejne artykuły poświęcone są charakterystyce określonych praktyk badawczych oraz krytycznemu spojrzeniu na ich (nie)stosowanie. Katarzyna Waniek w tekście *Lekceważone potencjały i narosłe nieporozumienia: kilka uwag o metodzie autobiograficznego wywiadu narracyjnego Fritza Schützego* odwołując się do purystycznej wykładni koncepcji Schützego przedstawionej na tle historii rozwoju metody biograficznej, podejmuje próbę wyjaśnienia niektórych narosłych wokół niej nieporozumień i wskazuje ich źródła. Kaja Kaźmierska i Joanna Wygnańska w tekście *Workshops as an Essential Practice in Doing Biographical Research* odnoszą się do pożytków płynących z praktyki warsztatów analitycznych rozumianych jako ważny element procedury analitycznej i etap procesu budowania teorii.

Tom zamykają dwa artykuły powstałe na podstawie refleksji etyczno-metodologicznych związanych z realizowaniem przez autorów konkretnych projektów badawczych. Agnieszka Golczyńska-Grondas w swoim tekście *Wywiady biograficzne z osobami ze środowisk wykluczenia społecznego –*

problemy metodologiczne i etyczne odnosi się do doświadczeń związanych z problematyką ubóstwa i wykluczenia społecznego. Ważną tezą artykułu jest wskazanie potrzeby otwartej dyskusji nad metodologią i etyką badań społecznych w celu doskonalenia procedur oraz wypracowania sposobów ich realizacji zapewniających komfort zarówno uczestnikom badań, jak i badaczom.

Z kolei Khedi Alieva, Marcin Boryczko, Dorota Jaworska w artykule *Badanie wśród uchodźców i przymusowych migrantów – rozważania metodologiczne i etyczne* piszą o etycznym wymiarze badań prowadzonych wśród przymusowych migrantów w świetle częstej niesymetryczności relacji badacz–badany.

Zaproponowany porządek prezentacji zawartych w tomie tekstów jest w dużej mierze umowny. Każdy z nich, chociaż porusza różną tematykę, charakteryzuje się podobnymi cechami: analizą problematyki z perspektywy badacza praktyka przy uwzględnieniu określonych perspektyw teoretycznych. W przedstawionych czytelnikowi artykułach teoria zatem mierzy się z praktyką i odwrotnie. Chodzi tu jednak nie o „dopasowanie” empirii do „jakiegoś” aparatu pojęciowego, ale o rzetelny, refleksyjny namysł nad tą relacją. Wynika on z doświadczeń badawczych poszczególnych autorów wspartych potrzebą podjęcia refleksji nad własnymi praktykami badawczymi bądź działaniami innych badaczy. Nawet jeśli czytelnik nie zgodzi się ze wszystkimi zawartymi w artykułach tezami, to jeśli przyzna, że pobudzają one do refleksji i dyskusji, zamysł tego tomu będzie można uznać za użyteczny.

Cytowanie

Każmierska Kaja (2019) *Od redaktorki: Badania biograficzne – metoda, etyka, praktyka*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 15, nr 2, s. 6–11 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.15.2.01>.

Biographical Research—Method, Ethics, Practice

Abstract: Contemporary social sciences are dominated by specific style of doing research based on project frames and expectation of quick and measurable achievements. These circumstances limit the space (in terms of time and relationships) for discussions, reflections, and exchange of experiences considering theoretical, ethical, practical aspects. Papers presented in the volume can be considered both as results of such meetings and reciprocity of perspectives and they encourage to continue the discussion with their authors.

Keywords: biographical research, reciprocity of perspectives, scientific environment